

KAUPIMO NORMOS OPTIMALUMO SOCIALISTINĖJE VISUOMENĖJE KLAUSIMU

A. VENGRYS

Išplėstinė socialistinė visuomeninio produkto reprodukcija yra materialus socialistinės visuomenės harmoningo vystymosi pagrindas. Socialistinės reprodukcijos tempai ir proporcijos apsprendžia socialistinės visuomenės ir kiekvieno jos nario gerovės kilimą, jo visapusišką vystymąsi.

Socialistinė reprodukcija yra planingai tvarkomas ekonominis procesas. Remiantis šiuolaikiniais marksistinio ekonominio mokslo, matematikos ir skaičiavimo technikos pasiekimais, stengiamasi socialistinėje visuomenėje taip valdyti reprodukcijos procesą, kad iš turimų resursų būtų galima gauti pagal parinktus kriterijus didžiausią efektą, t. y. optimalius rezultatus.

Viena svarbių problemų, siekiant sudaryti tam tikram laikotarpiui optimalius liaudies ūkio planus, yra santykio tarp vartojimo fondo ir kaupimo fondo nacionalinėse pajamose nustatymas, t. y. optimalios kaupimo normos nustatymas.

Santykis tarp kaupimo fondo ir vartojimo fondo yra svarbi bet kurios išplėstinės reprodukcijos proporcija, nuo kurios didžiuliu mastu priklauso išplėstinės reprodukcijos tempai, visuomenės narių poreikių patenkinimo laipsnis ir t. t. Buržuaziniai ekonomistai stengiasi įrodyti, kad šiuolaikinio kapitalizmo ekonomika su buržuazinių valstybių pagalba esą tampanči racionalia visuomenine sistema, kuri užtikrinanti aukštą visuomenės vartojimo lygį. Tai ypač ryškiai matyti buržuazinių ekonomistų bandymuose surasti optimalias kaupimo normas, užtikrinančias maksimalų vartojimą buržuazinėje visuomenėje. Neneigiant tam tikrų laimėjimų, kurių pasiekė šios krypties buržuaziniai ekonomistai, panaudojant matematinį tyrimo aparatą, apskritai jų išvados yra pseudomokslinės, nes jos remiasi nemokslinėmis apologetinės buržuazinės ekonominės teorijos metodologijos prielaidomis.

Pirma, kapitalistinės gamybos tikslas yra ne vartojimo užtikrinimas, o kuo didesnio pelno siekimas. Dėl to buržuazinių ekonomistų modeliai, skirti optimalios kaupimo normos nustatymui, visiškai neatitinka kapitalistinės tikrovės.

Antra, buržuazinių ekonomistų sudarytieji optimalaus kaupimo modeliai, net jeigu maksimumo kriterijumi būtų didžiausia pelno suma planuojamam laikotarpiui, neturi kiek platesnės praktinės reikšmės. Buržuazinė ekonomika, nepaisant valstybės kišimosi į ją, lieka gaivališka. Santykis tarp kaupimo ir vartojimo nusistato, gaivališkai veikiant kapitalizmo ekonominiams dėsniams, per praktišką kapitalistų veiklą

skaldant gautą pelną į pajamas ir kaupimą. Iš paviršiaus atrodo, kad tai yra grynai jų valios aktas. Santykis tarp kaupimo ir vartojimo buržuazinėje visuomenėje, gaivališkai susiklostęs per tūkstančius ir šimtus tūkstančių minėtų „valios aktų“, tegali tik svyruoti apie tąjį santykį, kuris užtikrintų maksimalią pelno sumą.

Socialistiniame ūkyje atsiranda galimybė betarpiškai ir planingai vykdyti racionalesnę kombinaciją tarp tos nacionalinių pajamų dalies, kuri sudaro vartojimo fondą, ir dalies, einančios kaupimui. Pasitelkus šiuolaikinio mokslo laimėjimus, socializmo sąlygomis mėginama surasti geriausią, optimalią kaupimo normą planuojamajam laikotarpiui. Uždavinys labai sunkus, kadangi kaupimo normą veikia labai daug ekonominių ir neekonominių, objektyvių ir subjektyvių veiksnių. Daugeliui jų mokslas dar nerado būdų kiekybiškai išreikšti. Moksliniai tyrimai šioje srityje, žingsnis po žingsnio įveikdami kliūtis, leidžia vis tiksliau nustatyti optimalią kaupimo normą planuojamam laikotarpiui.

Problemos sudėtingumas, tur būt, ir sąlygojo tai, kad jai pašvęsta palyginti maža darbų tiek tarybinėje, tiek užsienio marksistinėje literatūroje. Tarybinėje ekonominėje literatūroje kaupimo normos optimumą buvo pradėta nagrinėti dar 3—4-me mūsų amžiaus dešimtmetyje, ruošiant pirmuosius perspektyvinius TSRS liaudies ūkio planus. Pokario metais šią problemą daugiausia nagrinėjo A. Notkinas, S. Strumilinas, vokiečių marksistinėje literatūroje — W. Bartlis, H. Luckas, lenkų — M. Kaleckis, Z. Cervinskis, B. Mincas, V. Pšeljaskovskis, H. Fišelis. Lenkų ekonomistų darbai problemą nagrinėja daugiausia matematinio modelio sudarymo požiūriu. Iš tarybinių šios krypties darbų pažymėtini V. Pugačiovo ir V. Dadajano darbai.

Nors matematinis aparatas optimalaus kaupimo problemai nagrinėti nuolatos plečiasi ir darosi lankstesnis, vis dėlto dar toli gražu nėra pilnai sukurtas. Šio straipsnio autoriaus nuomone, pagrindiniai sunkumai glūdi ne matematinio aparato, o ekonominės teorijos nepakankamame išvystyme. Nenorėusi sutikti su G. Cervinskiu, kad daugumas sunkumų, susijusių su optimalios kaupimo normos nustatymu, rišasi su per daug suprastintais nacionalinių pajamų augimo modeliais (6, p. 37). Jis kritikuoja vadinamuosius vieno veiksnio modelius (nacionalinių pajamų augimas priklauso nuo kaupimo normos ir investicijų efektyvumo arba nuo gamybinių darbininkų ir darbo našumo) ir siūlo nagrinėti problemą, naudojantis Kobo—Duglaso funkcija.

Tačiau, kaip pripažįsta ir jis patsai, tai leidžia tik šiek tiek patikslinti išvadas, gaunamas nagrinėjant vieno veiksnio modelį. Tai ir suprantama, nes tiek investicijų efektyvumas, tiek darbo našumas išreiškia visuomeninės gamybos efektyvumo pakitimus, sukeltus ir ne investicinių veiksnių.

Nagrinėjant optimalaus kaupimo problemą ekonominės teorijos požiūriu (o tai ir tegali sudaryti realias prielaidas, kuriomis remiantis galima, panaudojus matematinį aparatą, gauti teisingas išvadas), pačioje pradžioje iškyia bent trys svarbiausios ekonominės teorijos problemos. Tai — optimalumo kriterijaus klausimas, planuojamo laikotarpio trukmės klausimas ir vartojimo redukcijos laiko atžvilgiu klausimas, t. y. — kaip palyginti būsimo vartojimo naudingąjį efektą su dabartinio vartojimo naudinguoju efektu.

Straipsnyje ir bus pabandyta išdėstyti kai kuriuos samprotavimus minėtais klausimais. Jeigu pirmieji du klausimai šiek tiek paliesti A. Notkino, S. Strumilino, W. Bartlio ir H. Lucko straipsniuose, tai trečiasis klausimas tarybinėje ekonominėje literatūroje dar nebuvo keliamas.

Kaupimo normos optimalumo kriterijaus klausimas

Socialistinės gamybos tikslas yra vis geresnis socialistinės visuomenės ir jos narių poreikių patenkinimas, užtikrinant visos visuomenės ir jos narių harmoningą vystymąsi. Viso liaudies ūkio optimalaus plano kriterijus — tai vartojimo fondo planuojamu laikotarpiu maksimali suma. Santykio tarp vartojimo fondo ir kaupimo fondo — vienos svarbios liaudies ūkio proporcijos — kriterijus yra maksimali vartojimo fondo suma planuojamajam laikotarpiui.

Marksistinėje ekonominėje literatūroje dar nėra vieningos nuomonės dėl liaudies ūkio plano optimalumo kriterijaus. Vieni ekonomistai sako, kad tokiu kriterijumi yra vartojimo fondo fizine išraiška maksimumai (9, p. 70; 29, p. 43) arba tam tikras jo variantas — priartėjimo prie materialinio vartojimo komplekso laipsnis (28, p. 136), kiti — nacionalinių pajamų planuojamuoju laikotarpiu maksimali suma (24, p. 93). Kiek tai liečia viso liaudies ūkio optimalaus plano kriterijų, tai, atrodo, esminio skirtumo tarp jų nėra. Reikalas tas, kad, siekiant ekonominių reiškinų maksimumo ar minimumo, reikia nurodyti ribojančias sąlygas. Jeigu, pavyzdžiui, sieksime nacionalinių pajamų maksimumo, tai teks pažymėti minimalų vartojimo fondą (teisingiau — jo augimo tempą), nes antraip gautųsi, kad vartojimą reikia apriboti fiziniu minimumu ir visas likusias nacionalines pajamas skirti kaupimui. Tada gausime maksimalų nacionalinių pajamų prieaugį ir, vadinasi, didžiausią jų sumą planuojamam laikotarpiui. Deja, tai prieštarautų socializmo gamybinių santykių esmei. Atvirkščiai, jei sieksime vartojimo fondo maksimumo, teks nustatyti minimalius kapitalinius įdėjimus, nes be jų nevyks išplėstinė reprodukcija ir neaugs vartojimas.

Socializmo sąlygomis optimalaus kaupimo kriterijumi tegali būti tik maksimali vartojimo fondo planuojamuoju laikotarpiu suma, nes:

1. Nacionalinių pajamų maksimumas nebūtinai turi būti proporcingas vartojimo fondo maksimumui, nacionalinės pajamos auga greičiau, negu vartojimo fondas, kai auga kaupimo norma.

2. Kaupimo dydis (kaupimo norma) čia yra ieškomas dydis.

Straipsnio autorius nenorėtų sutikti su A. Notkino teiginiu, jog siekimas nacionalinių pajamų, fizine išraiška, maksimumo veda į nuolatinį tiek vartojimo reikmenų, tiek ir gamybos priemonių rinkos plėtimą (24, p. 93, 94). Nacionalinių pajamų maksimumas pats savaime dar neduoda vartojimo fondo augimo ir tuo labiau maksimumo. Tai būtina, bet nepakankama sąlyga vartojimui ir jo maksimumui pasiekti.

Lygiai būtina, bet nepakankama sąlyga yra vartojimo fondo, fizine išraiška, maksimumo pasiekimas. Reikalinga ne bet kuri vartojimo fondo fizinė struktūra, o tokia, kuri geriausiai atliktų atitinkamo laikotarpio socialistinės visuomenės poreikius ir galimybes juos patenkinti. Tokios optimalios vartojimo fondo struktūros planuojamam laikotarpiui nustatymas yra labai ir labai sudėtingas dalykas. Tačiau jis nėra negalimas. Vienas iš kelių šiai problemai spręsti, atrodo, būtų V. Nemčinovo pasiūlytų „vartojimo įkainių“ (vartojimo mato) panaudojimas. „Vartojimo įkainiai“ leidžia išmatuoti tiek vartojimo lygį, tiek visuomenės poreikių patenkinimo laipsnį, o tuo pačiu visuomeniškai įvertinti vartojamąsias vertes, nustatyti jų visuomeninį naudingumą (21, p. 194—199). Su tokių įkainių pagalba, atrodo, būtų galima viena reikšme apibrėžti vartojimo fondą, ir, vadinasi, atsirastų galimybė panaudoti matematinį aparatą maksimalios vartojimo fondo, geriausia struktūra, planuojamuoju laikotarpiu sumos ieškojimui.

Pabrėžtina tai, kad vartojimo įkainiai optimaliame plane yra proporcingi vartojimo reikmenų vertei.

Mūsų supratimu, vertingas kelias, ieškant optimalios kaupimo normos kriterijaus,— vartojimo fondo apibrėžta struktūra maksimalios sumos — yra B. Smechovo paskelbtas priartėjimo prie kriterinio vartojimo komplekso laipsnis. Kriteriniu kompleksu B. Smechovas vadina tokią gyvenimo lygio rodiklių visumą, kuri sąmoningai nustatoma tokiu lygiu, kurio negalima pasiekti planuojamu laikotarpiu (28, p. 123). B. Smechovo siūlomas kelias praktikos požiūriu, mūsų supratimu, šiuo metu yra realesnis, ir jau dabar jį galima taikyti, tuo tarpu vartojimo įkainių teorija dar tik pradėta vystyti.

Vienu ar antru keliu eisime, galutinis rezultatas iš principo tas pats: bus užtikrinta maksimali ne bet kurio vartojimo fondo suma, o vartojimo fondo apibrėžta, geriausia struktūra.

Liaudies vartojimo fondas nuolat keičiasi tiek kiekybiškai, tiek ir savo struktūra. Optimalus planavimas, tame tarpe ir kaupimo normos, turi užtikrinti vartojimo fondo struktūrinį kitimą, kuris, kaip parodo B. Smechovas, yra sudėtingas procesas (28, p. 128—134).

Vartojimo fondo struktūra, jos kitimas, iš vienos pusės, priklauso nuo gyventojų poreikių, iš kitos — nuo turimų resursų. Čia svarbią rolę turi ir vartojimo reikmenų gamybos ekonominis efektyvumas. Dar F. Engelsas numatė, kad socialistinėje visuomenėje gamybos planą „... galutinai nustato naudingi efektai įvairių vartojimo daiktų, sugretinti vienas su kitu ir su būtinais jiems pagaminti darbo kiekiais“ (2, p. 267).

Taigi optimalų kaupimo normos kriterijų, atrodo, tiksliausia būtų apibrėžti taip: maksimali vartojimo fondo optimalia fizine struktūra suma planuojamu laikotarpiu.

Aišku, jeigu kalbama apie optimalų liaudies ūkio planą, tai tokia plane vartojimo fondas savaime privalo turėti geriausią fizinę struktūrą. Toliau, kalbėdami apie optimalų liaudies ūkio planą, mes laikysime, kad optimalios kaupimo normos kriterijus yra maksimali vartojimo fondo suma.

Toks kriterijus atitiktų socializmo, kaip savo subrendimą pasiekusios ekonominės sistemos, esmę.

Sis kriterijus būtų globalinis, bendriausias socializmo, kaip ekonominės sistemos, ilgo vystymosi laikotarpio kriterijus.

Konkrečiame istorinio vystymosi etape kiekviena socialistinė ekonominė sistema yra veikiama specifinių vidinių ir išorinių to laikotarpio veiksnių. Šie veiksniai turi įtakos ir to laikotarpio optimalios kaupimo normos kriterijui. Pvz., statant socializmą, ypač įgyvendinant industrializaciją, gali ir turi būti kiti kriterijai optimaliai kaupimo normai nustatyti. XV partijos suvažiavimas, nukreipęs mūsų šalį į industrializaciją, direktyvose liaudies ūkio penkmetiniam planui sudaryti nurodė, kad reikia vadovautis tokiu liaudies ūkio elementų deriniu, kuris ilgam laikotarpiui užtikrintų galimai aukštesnį vystymosi tempą (13, p. 334). Šiandien, kada vyksta įnirtinga dviejų visuomeninių sistemų kova, ekonominio augimo tempai turi pirmaeilę reikšmę ir praktiškai, lemiamai veikia kaupimo normą.

Dėl to vargu ar teisinga būtų visiems mūsų šalies vystymosi periodams taikyti vieną ir tą patį kaupimo normos optimalumo kriterijų (29, p. 48—49). Industrializacijos laikotarpio penkmečių planai buvo neoptimalūs ne todėl, kad nesiekė vartojimo fondo maksimumo (tada buvo kitas optimalumo kriterijus), o dėl to, kad dar nemokėta sudarinėti optimalių planų, lygiai kaip šiandien mūsų planai tėra tik priartėjimas prie

optimalių, ir mes, kaip taikliai pažymi akad. S. Strumilinas, netgi tiksliai nežinome jų nukrypimo nuo optimalių.

Kiekvienam konkrečiam skirtingam istoriniam laikotarpiui gali ir turi būti skirtingas optimalaus kaupimo kriterijus. Tokį konkretų optimalios kaupimo normos kriterijų, būdingą palyginti trumpai planuojamo laikotarpio trukmei, galima būtų pavadinti daliniu.

Taigi konkrečios socialistinės ekonominės sistemos augimo sąlygos mūsų aukščiau minėtą globalinį optimalios kaupimo normos kriterijų modifikuoja į dalinį. Ir kuo trumpesnis laikotarpis, tuo stipriau veikia specifinės konkrečios to laikotarpio sąlygos optimalios kaupimo normos nustatymą.

Iš čia sektų, kad siekimas maksimalios vartojimo fondo, optimalia fizine struktūra, sumos yra optimalios kaupimo normos kriterijus tik tada, kada planuojamojo laikotarpio trukmė yra pakankamai ilga (perspektyvinis planavimas). Einamajame planavime optimalios kaupimo normos kriterijai yra daliniai. Tačiau jie yra pajungti globaliniam kriterijui.

Planuojamo laikotarpio trukmės klausimas

Optimali kaupimo norma, užtikrinanti maksimalią vartojimo fondo sumą planuojamam laikotarpiui, priklauso nuo pastarojo trukmės. Planuojamojo laikotarpio trukmės matas — laiko matai. Bendrai paėmus, kuo trumpesnis laikotarpis, tuo mažesnė optimali kaupimo norma, užtikrinanti vartojimo fondo maksimumą, kadangi per trumpą laikotarpį, pavyzdžiui metus, kaupimas dar neduos pakankamo efekto ir nacionalinės pajamos menkai tepadidės. Jei planuojamasis laikotarpis ilgėja, abstrahuojantis nuo vartojimo redukcijos laiko požiūriu, tai optimali kaupimo norma didėja, nes palyginti nedideles vartojimo fondo sumas ^{nuo metų} pirmaisiais metais kompensuoja smarkiai augančios nacionalinės pajamos, o kartu ir vartojimo fondo sumos paskutiniais laikotarpio metais.

Taigi optimali kaupimo norma ir laikotarpis, kuriame ji duoda maksimalią vartojimo fondo sumą, yra tarpusavyje priklausomi dydžiai: jeigu turime laikotarpį, galime rasti optimalią kaupimo normą ir, atvirkščiai, jeigu turime optimalią kaupimo normą, galime rasti laikotarpį, kuriame ji užtikrins maksimalią vartojimo fondo sumą. Matematinis aparatas gana suprantantam šios problemos sprendimui yra paskelbtas (20). Kadangi ekonominiam mokslui yra iškilęs uždavinys rasti optimalų santykį tarp kaupimo ir vartojimo dinamikoje, tai, mūsų manymu, pirmiausia ir reikia apibrėžti tos dinamikos laikotarpį, vadovaujantis tam tikrais kriterijais, išeinančiais už kaupimo normos ribų.

Antai A. Notkinas (22, 24, 25) bando rasti optimalią kaupimo normą 9—10 metų laikotarpiui, argumentuodamas tuo, kad tiek trunka viso liaudies ūkio reprodukcijos ciklas: nuo žaliavos ir energijos gavimo iki vartojimo reikmenų išleidimo. Taigi A. Notkinas, apibrėždamas planuojamąjį laikotarpį, kuriam ieškoma optimali kaupimo norma, vadovaujasi vien tik gamybos ciklu.

Toksai laikotarpio nustatymo kriterijus, atrodo, tiek iš formaliosios (ciklo ilgumo apskaičiavimo) pusės, tiek ir iš esmės ne visai tinkamas. Kaip yra apskaičiuota, faktinis naujų gamybinių pajėgumų sukūrimas (nuo projektavimo pradžios iki įsisavinimo) trunka 10—12 metų (17, p. 12). Vien tik stambių pramonės įmonių statyba trunka 7—8 metus ir dažnai viršija nustatytus statybos trukmės normatyvus.

Žinoma, projektavimo, statybos ir gamybinių pajėgumų atidavimo eksploatuoti terminai yra gerokai išstęsti. Tam palanki buvo senoji

pramonės bei statybos valdymo sistema. Kaip rodo išsivysčiusių šalių patyrimas, tuos terminus galima gerokai sutrumpinti. Tačiau ir čia jie siekia ketvertą—penketą metų.

Taigi ilgesnį ar trumpesnį laiką vyksta lėšų įdėjimas (kaupimas), tiesa, ne vienkartinis, o ešalonuotas, negaunant ekonominio efekto, būtent produkcijos. Įsisavintų gamybinių pajėgumų pirmųjų metų galutinė produkcija sudaro tik nedidelę dalį lėšų, įdėtų jai gauti. Gautoji produkcija (tarkime, kad tai vartojimo reikmenys) padidins visuomenės vartojimo fondą, bet ne tokiu mastu, kaip tuo atveju, jeigu įdėtos lėšos būtų panaudotos vartojimui; antra vertus, vartojimo fondas padidėja po dešimties metų, o ne tuojau pat. Dėl to, atrodo, visuomenei svarbu ne tik, kiek galutinės produkcijos duoda įdėtos lėšos kas metai, bet ir kiek galutinės produkcijos iš viso bus gauta dėka panaudotų lėšų, t. y. per visą gamybinių fondų veikimo laiką. Optimalios kaupimo normos kriterijus yra ne maksimumas vartojimo fondo kuriais nors metais, o jo maksimali suma už visą laikotarpį. Taip iš esmės uždavinį traktuoja ir A. Notkinas savo schemose (24, 25). Tada laikotarpio apibrėžimas vien tik gamybos ciklu prieštarauja problemos esmei.

Atrodo, kad, vadovaujantis laikotarpio nustatymui vien gamybiniu kriterijumi, prie trukmės, apimančios normalų laikotarpį nuo projektavimo iki pajėgumų įsisavinimo, būtinai reikėtų pridėti trukmę, per kurią panaudotieji kapitaliniai įdėjimai duoda efektą.

Kaip yra apskaičiuota V. Kvašos (16, p. 225), vidutinis faktinis pagrindinių fondų tarnavimo laikas 1959 m. buvo: pramonėje — 24 metai, žemės ūkyje — 13 metų, geležinkelio transporte — 37 metai, autotransporte — 9 metai, upių transporte — 30 metų. Vidutinis svertinis visoje materialinės gamybos sferoje — 23 metai.

Pastaraisiais metais labai paspartėjo technikos pažanga, kas pagreitino moralinį pagrindinių fondų susidėvėjimą. Apie šį procesą ryškiai byloja tas faktas, jog per paskutiniuosius penkerius metus buvo atnaujinta beveik 50% pagrindinių fondų. Visa tai negalėjo nepaveikti pagrindinių fondų tarnavimo laiko — jį tam tikru mastu sutrumpino. Dėl to arodo, kad ekonomiškai pagrįstas pagrindinių fondų tarnavimo laikas materialinės gamybos sferose neturėtų siekti dvidešimties metų.

Taigi bendras laikas nuo lėšų panaudojimo kaupimui pradžios iki jų duodamo ekonominio efekto pabaigos turėtų sudaryti ne mažiau kaip dvidešimt penkis—trisdešimt metų.

Pagalčiau reikia turėti galvoje ir socialistinio perspektyvinio planavimo praktiką. Planavimas generalinėje perspektyvoje apima ne vieną, o porą dešimtmečių ir net daugiau ir liečia kaip tik pačias bendriausias liaudies ūkio proporcijas, prie kurių priklauso ir santykis tarp kaupimo fondo ir vartojimo fondo. Dėl to lenkų ekonomisto B. Minco teiginys, kad praktika rodo, jog laikotarpį turėtų sudaryti keliolika metų (10, p. 493), kelia abejones. Ankstyvesnė socialistinio perspektyvinio planavimo praktika, tiesa, imdavo maždaug penkerių metų laikotarpius. Tačiau tai atitiko daugiau socializmo kūrimo laikotarpį. Betgi ir tada buvo kalbama apie būtinumą sudarinėti perspektyvinius planus ilgesniam laikotarpiui, ir darbai (tiek teoriniai, tiek praktiniai) šia kryptimi buvo vedami. Vėliau, pastačius socializmą, gyvenimas parodė, kad perspektyviniam planavimui reikalingas didesnis laikotarpis — generalinė perspektyva.

Taigi, vadovaujantis vadinamuoju gamybiniu principu, laikotarpį, kuriam ieškoma optimali kaupimo norma, duodanti maksimalų vartojimo fondą optimalia fizine struktūra, turėtų sudaryti apie 25—30 metų.

Akad. S. Strumilinas savo bandymuose nustatyti optimalią kaupimo normą planuojamąjį laikotarpį nustato, remdamasis visai kitu kriterijumi. Šį kriterijų galima būtų pavadinti vartotojišku. Jo esmė tokia. Dirbančiųjų kolektyvo interesas yra nacionalines pajamas paskirstyti į kaupimą ir dabartinį vartojimą taip, kad šios kartos aktyvaus dalyvavimo gamyboje laikotarpiu būtų gauta maksimali vartojimo fondo suma. Toks laikotarpis, akad. S. Strumilino nuomone, lygus 40 metų (29, p. 43).

Straipsnio autoriaus supratimu, akad. S. Strumilino pasirinkti principai planuojamojo laikotarpio trukmei nustatyti geriau atitinka sprendžiamos problemos esmę, negu aukščiau aptartas A. Notkino pasiūlytas principas.

Socialistinės gamybos tikslas, kaip žinia, yra kuo pilnesnis poreikių patenkinimas, visapusiško visuomenės ir jos narių vystymosi užtikrinimas. Socialistinėje visuomenėje įgyvendinamas paskirstymo pagal darbą principas. Iš čia sektų, kad per savo aktyvų darbingą laikotarpį socialistinės visuomenės narys turi gauti maksimalią sumą materialinių ir kultūrinių vertybių savo poreikiams patenkinti.

Kaip rodo statistikos duomenys, svarbiausioji gamybinė jėga ir yra visuomenės nariai tarp 20 ir 60 metų. Pvz., Lenkijos Liaudies Respublikos statistika rodo (11, p. 61), kad 1959 m. visuomeniniame liaudies ūkio sektoriuje 80% visų dirbančiųjų buvo 19—49 metų amžiaus, o 13,8% — 50—60 metų amžiaus. Taigi, bendrai paėmus, 19—60 metų amžiaus žmonės sudaro 93,8% visų dirbančiųjų visuomeniniame liaudies ūkio sektoriuje. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad 19—49 metų amžiaus žmonės yra vyraujanti grupė gamyboje.

Iš kitos pusės, jeigu vadovausimės bendruoju darbo stažu, tai, kaip rodo Tarybų Sąjungos statistika, 1963 m. dirbantieji, turį nuo 5 iki 30 metų darbo stažą, sudarė 74,5% visų dirbančiųjų, o virš 30 metų — 2,4%, taigi iš viso 76,9% dirbančiųjų (26, p. 403). Kaip rodo bendrasis darbo stažas, pagrindinę gamybinę grupę sudaro žmonės, turį apie 30 metų darbo stažą. Tas ypač būtų ryšku, jeigu iš grupės „iki 5 metų stažo“ būtų išskiriama dalis, turinti 3 metų darbo stažą (grupė „iki 5 metų“ sudaro 24,1% visų dirbančiųjų liaudies ūkyje).

Tarybinė statistika dar per mažai skiria dėmesio tyrimui tokio visuomeninio reiškinių, kaip „gyventojų karta“. Iš labai negausių darbų šioje srityje galima susidaryti vaizdą, kad gyventojų karta aktyviai dalyvauja visuomeninėje gamyboje maždaug 33—35 metus (30).

Taigi matome, kad statistikos duomenys rodo, jog vienos kartos aktyvaus dalyvavimo gamyboje laikotarpis užima maždaug 30 metų. Kad tai nėra per trumpas laikotarpis ir realesnis, negu 40 metų, kaip siūlo akad. S. Strumilinas, be kita ko, rodo ir pensijų skyrimo įstatymas Tarybų Sąjungoje, reikalaujantis 20 metų bendrojo stažo moterims ir 25 metų vyrams. Taigi įstatymas numato, kad socialistinės visuomenės narys ne mažiau kaip 20—25 metus aktyviai dalyvauja gamybos procese.

Remiantis tuo, kas aukščiau išdėstyta, atrodo, galima teigti, jog objektyviai tinkamiausias laikotarpis, kuriame reikėtų ieškoti optimalios kaupimo normos, būtų 30 metų. Tokia laikotarpio trukmė derinasi tiek su vienos kartos aktyviu dalyvavimu socialistinėje gamyboje, tiek pagaliau su lėšų, panaudotų kaupimui, ekonominio efekto gavimo laikotarpiu.

Žinoma, planuojamas laikotarpis nėra kartą visiems laikams nustatytas dydis. Vystantis gamybinėms jėgoms, jis keičiasi. Vadovaujantis tiek vienu, tiek kitu aukščiau išdėstytais laikotarpio kriterijais, galima numatyti, kad ateityje šis laikotarpis sutrumpės. Pirmuoju atveju — daugiausia dėl technikos pažangos spartėjimo, antruoju — dėl kvalifikuotos darbo jėgos paruošimo laiko ilgėjimo.

Vartojimo redukcijos laiko atžvilgiu klausimas

Ne mažiau svarbi problema, negu planuojamojo laikotarpio nustatymas, ieškant optimalios kaupimo normos, užtikrinančios maksimalią vartojimo fondo optimalia fizine struktūra sumą, yra vartojimo redukcija laiko požiūriu, t. y. kaip suvesti į palyginamus dydžius vartojimą planuojamojo laikotarpio pradžioje su būsimu vartojimu planuojamojo laikotarpio pabaigoje.

Laiko veiksnys ekonomikoje, ypač socialistinėje, vaidina labai svarbų vaidmenį. Be jo įvertinimo neįmanoma nustatyti realų socialistinės ekonomikos efektyvumą. Tai iš karto buvo pastebėta, kada imta plačiau gilintis į kapitalinių įdėjimų ekonominį efektyvumą. Paaiškėjo, kad, be visų kitų laiko veiksnio aspektų, iškyla vienodo dydžio išlaidų, atliktų ne vienu laiku, nelygiavertiškumo liaudies ūkiui klausimas. Anot T. Chačaturovo, „rublis, išleistas šiandien, nėra lygus rubliui, kuris bus išleistas ateityje“ (32, p. 153). Kaip žinoma, tyrinėjant kapitalinių įdėjimų efektyvumą, surandami vadinamieji „palyginamieji kapitaliniai įdėjimai“, kada būsimieji kapitaliniai įdėjimai dalijami iš efektyvumo koeficiento, t. y. jų vertė mažinama (31, p. 152; 18, p. 223—225).

Sis laiko veiksnio aspektas, mūsų manymu, liečia ir vartojimą laiko požiūriu. Visuomenė aukščiau vertina esamąsias pajamas, esamąjį vartojimą, negu būsimąsias pajamas, būsimą vartojimą.

Žinoma, imant vieną individą, kaip kad daro buržuaziniai ekonomistai — ribinio naudingumo teoretikai, gali būti ir yra įvairių nukrypimų, paveiktų įvairių atsitiktinumų, pvz., teikiant toms ar kitoms prekėms pirmenybę. Tačiau masiniuose vartotojų veiksmuose šie subjektyvūs atsitiktiniai veiksniai tarpusavyje kompensuojasi, ir išryškėja tam tikros objektyvios tendencijos, veikiančios vartojimo sferoje.

Tarybinėje literatūroje vartojimo redukcijos laiko atžvilgiu problema ekonominės teorijos plotmėje net nekeliama. Užsienio marksistinėje ekonominėje literatūroje, skirtoje optimalios kaupimo normos nustatymui, apie laiko veiksnį užsimenama, tačiau dažniausiai nuo jo abstrahuojamasi (6, 20). Kiek plačiau apie tai kalba H. Fišelis (7). Jo siūlomam metodui, kaip iš daugelio kaupimo variantų planuojamam laikotarpiui atrinkti du, duodančius santykinai maksimalų fondą, visiškai galima pritariti. Sulyginę variantus taip, kad jie duotų planuojamam laikotarpiui tą pačią vartojimo fondo sumą, randame būsimąjo vartojimo redukcijos santykinės normos, santykinius koeficientus lyginamoms kaupimo normų poroms. Šie koeficientai bus vienas už kitą didesni. Tuo remdamiesi, galime spręsti, kurie variantai yra naudingesni, kol galiausiai lieka pasirinkti tarp dviejų likusių variantų.

Taigi surasti ir atmesti nenaudingus variantus galima, net absoliučiai ir neapibrėžiant būsimąjo vartojimo redukcijos koeficiento, o pasinaudojant santykiniu jo apibrėžtumu. Tačiau to neužtenka išrinkti optimaliam kaupimo variantui iš dviejų likusiųjų variantų. Čia reikia absoliučiai apibrėžti minimalų koeficientą. Nuo vartojimo redukcijos laiko atžvilgiu koeficiento dydžio žymia dalimi priklausys, kuris iš variantų bus optimalus.

Vadinasi, iškyla labai sudėtingas ir sunkiai sprendžiamas klausimas — kaip absoliučiai apibrėžti būsimąjo vartojimo suvedimo į dabartinį vartojimą, vartojimo redukcijos koeficientą.

Buržuaziniai ekonomistai jų ieško, vadovaudamiesi ydinga metodologija. Paprastai siekiama rasti maksimumą vartojimo naudingumo, kuris laikomas vartojimo augimo funkcija, augančia lėčiau negu vartojimas (5, 12). Lėtesnis vartojimo naudingumo augimas bandomas aiškinti ribi-

nio naudingumo teorijos šviesoje, t. y. remiantis subjektyviais atskirų individų materialinių vertybių įvertinimais. Tokia vartojimo sferos dėsningumų tyrimo metodologija neišvengiamai veda į nemokslines, klaidingas išvadas, ką pripažįsta netgi buržuaziniai autoriai (19, p. 38—46).

Kai kurie buržuaziniai ekonomistai vartojimo redukcijai laiko atžvilgiu bando taikyti vartojimo diskontą. Tačiau nei vieni, nei kiti neapibrėžia redukcijos koeficientų absoliučiai, pasitenkindami tik pateikimu tam tikro matematinio aparato problemai spręsti.

Marksistinėje literatūroje taip pat yra pateiktas daugiau ar mažiau išsamus aparatas laiko redukcijai. V. Pugačiovas (27), nagrinėdamas ekonomikos optimalumo kriterijų — vartojimo fondo maksimumą, redukuoja tiek įvairias vartojamąsias vertes, gaudamas tikslią visuomeninio vartojimo funkciją, tiek vartojimą laiko atžvilgiu, įvesdamas tam tikrą svertinę funkciją, kuri įvairiuose laikuose turi įvairų svorį.

Surasti tą svertinę funkciją Pugačiovas siūlo tokiu keliu: **parenkant** keletą **protingų** jos variantų, sudaryti keletą perspektyvinių mažesnio masto planų, kurie parodytų visuomeninės gamybos galimumus tiriamam laikotarpiui. Iš jų išrenkamas vienas, geriausiai atitinkąs to laikotarpio uždavinius. Sudarytuosius variantus lyginti ir analizuoti patogiu, paėmus keletą pagrindinių kontrolinių charakteristikų: santykinis visuomeninio vartojimo augimo tempas, santykinis pagrindinių fondų augimo tempas ir jų efektyvumo norma. Kaip autorius pabrėžia, savo forma šis metodas yra subjektyvus. „Bet jis objektyvus savo pagrindiniu turiniu, kadangi remiasi realiomis planuojamojo laikotarpio sąlygomis“ (27, p. 69). Tačiau, kaip toliau pripažįsta pats autorius, kontrolinės charakteristikos pačios didele dalimi priklauso nuo svertinės funkcijos. Taigi tam tikru mastu gaunamas uždaras ratas. Antra vertus, mūsų nuomone, čia siekiama ne maksimalios vartojimo fondo sumos, o augimo tempų maksimumo, nes, kaip ir autorius pažymi, svertinę funkciją galima parinkti tokią, jog objektyviai egzistuojančių galimumų ribose ir gausime pageidaujamas kontrolines charakteristikas (27, p. 82). Taigi funkcija, redukuojanti vartojimą laiko atžvilgiu, remsis pageidaujama pagrindinių fondų ir vartojimo fondo augimo tempais. Tuo pačiu vartojimo fondo suma per planuojamąjį laikotarpį bus apspręsta tiek vartojimo augimo tempo, tiek ir pagrindinių fondų augimo tempo. Tuo tarpu minėta svertinė funkcija nuo gamybos, mūsų nuomone, nepriklauso. Ji yra ekonominė vartojimo sferos kategorija. Jeigu gamybos procesas, kaip pastebi V. Nemčinovas, visų pirma yra darbo procesas, tai vartojimo procesas yra procesas pirmenybiškumo teikimo vienoms vartojamosioms vėrtėms, palyginus su kitomis (21, p. 186). Todėl ir minėtoji svertinė funkcija priklauso nuo objektyviai egzistuojančios gyventojų teikiamos pirmenybės vartojimui laiko atžvilgiu. O ši pirmenybė remiasi visų pirma socialiniais-ekonominiais veiksniais, bet turi reikšmės ir psichiniai-fiziologiniai veiksniai.

Pirmenybės teikimas šios dienos vartojimui yra susijęs su tam tikra rizika, kurią neša ateities vartojimas. Pirmiausia, kokio dydžio yra tikimybė, kad ateityje visuomenė iš tiesų gaus tą vartojamųjų vėrcių kiekį, kuris bus pasiektas dėka atsisakymo nuo vartojimo šiandien. Tai visų pirma priklauso nuo socialinių-ekonominių sąlygų. Todėl neteisūs tie buržuaziniai ekonomistai, kurie stengiasi parodyti, jog čia tėra grynai etinis klausimas, lygiai kaip ir visa nacionalinių pajamų skirstymo į kaupimo ir vartojimo fondą problema. Antra, egzistuoja moralinis vartojimo reikmenų susidėvėjimas. Kiek jis palies būsimas vartojamąsias vertes? Tai priklauso tiek nuo technikos pažangos, tiek nuo socialinių-ekonominių jo įgyvendinimo sąlygų. Čia turi įtakos pajamų dydis, jų augimo tempas, kainos, jų dinamika ir t. t.

Taigi vartojimo redukcija laiko požiūriu yra vartojimo sferos dėsningumas. Ji betarpiškai su gamyba nėra susijusi. Mums atrodo, kad akad. V. Nemčinovo teiginys, jog „... apie naudingumą (vartojamojo produkto. — A.V.) mes galime spręsti tik iš objektyvių žmonių elgesio masinio vartojimo procese **stebėjimo duomenų**“ (21, p. 186), taikytinas ir čia, nagrinėjant vartojimo naudingumą laiko atžvilgiu.

Tokią nagrinėjimą galima pagrįsti, mums atrodo, sociologiniais tyrimais. Matyt, tam tikrus galimumus čia teikia ir šeimų biudžetų nagrinėjimas ilgesnį laikotarpį. Moksliniai tyrinėjimai šioje srityje platesniu mastu pradėti pastaraisiais metais. Iš teorinių darbų visų pirma pažymėtini akad. V. Nemčinovo straipsnis (21) ir V. Volkonskio straipsnis (14). Tai pirmieji mėginimai išvystyti marksistinę teoriją ir konkrečiai — kiekybiškai įvertinti vartojamųjų verčių visuomeninį naudingumą. Sprendžiant ir vartojimo redukcijos problemą, atrodo, galima pasinaudoti aukščiau minėtais vartojimo įkainiais — vartojimo sferos ekonominių procesų matu.

Tačiau šioje srityje, be pačių bendriausių teorinių samprotavimų ir kai kurių matematinių metodų parengimo, nieko konkretesnio nėra pasiekta. Bet mokslas nestovi vietoje. Tuo labiau, kad ir ūkinė praktika vis įsakmiau reikalauja, nes optimalūs liaudies ūkio planai negali būti sudarinėjami, kol nėra ne tik gamybos proceso mato, bet ir vartojimo procesų mato.

Straipsnio autorius, žinoma, nekelia sau uždavinio išspręsti šiame straipsnyje vartojimo redukcijos problemą. Mūsų tikslas tik ją iškelti, o iš kitos pusės — ir tai svarbiausia — parodyti vartojimo redukcijos ryšį su optimalia kaupimo norma. Toliau ir panagrinėsime pastarąjį klausimą, nors ir neturime konkrečių apibrėžtų vartojimo redukcijos koeficientų. Betgi žinoma, kad teorija gali postuluoti buvimą dydžių, kurių apilai negalima išmatuoti, ir nepaisant to gauti kai kurias naudingas išvadas (19, p. 63).

A. Notkinas, S. Strumilinas savo schemose, vaizduojančiose optimalius kaupimo normos variantus, abstrahuojasi nuo laiko įtakos vartojimo fondui, nuo vartojimo redukcijos. Mūsų supratimu, tokiu keliu rastos optimalios kaupimo normos nepakankamai pagrįstos, nes, kaip jau minėjome, palyginti žemą kasmetinį vartojimą (aukštą kaupimo normą) laikotarpio pradžioje kompensuoja aukštas kasmetinis vartojimo fondas laikotarpio gale. A. Notkinas prieina išvados, kad optimali kaupimo norma planuojamam laikotarpiui turėtų būti pastovi ir gana aukšta — 20%. Iš S. Strumilino schemos (29, p. 44) matome, kad maksimalų vartojimo fondą duoda taip pat gana aukšta kaupimo norma — 26,3%. Tiek A. Notkinas, tiek S. Strumilinas savo schemose kaupimo normos kitimui taiko vadinamas grynas strategijas: kaupimo norma didėja, mažėja arba pastovi. Taikant strategijų kombinaciją, pagal mūsų apskaičiavimus, galima gauti didesnę vartojimo fondo sumą. Pvz., imant S. Strumilino schemą (29, p. 44) ir keičiant kaupimo normą taip: pirmąjį dešimtmetį didėja (nuo 19,4% iki 34%), antrąjį ir trečiąjį — pastovi (34%), ketvirtąjį mažėja (nuo 34% iki 14%), vartojimo fondas per 40 metų pasiekė 5819 vienetų, vietoj maksimalios sumos pagal S. Strumiliną — 5140 vienetų. Pagindiniai ir apyvartiniai fondai per 40 metų išaugo iki 2598 vienetų, palyginus su 1440 pagal S. Strumiliną. Tačiau čia nebuvo atsižvelgta į vartojimo redukciją laiko atžvilgiu. Jei įvesime laisvai parinktus koeficientus į akad. S. Strumilino schemą su gryna kaupimo normos strategija ir į autoriaus apskaičiuotą variantą su kombinuota kaupimo normos strategija, optimalūs variantai bus visai kiti.

Kadangi S. Strumilino schemose nagrinėjamas vartojimo fondo augimas fizine apimtimi, tai tarkime, kad būsimo vartojimo naudingas efek-

tas mažėja kasmet vienu procentu (aritmetine progresija).

Paskaičiavę gausime tokias maksimalias vartojimo fondo sumas:
akad. S. Strumilino I variantas — 4198,7 vieneto, II variantas — 4069,6 vieneto, o III variantas — 3220 vienetų. Autoriaus apskaičiuotas variantas — 4389,16 vieneto.

Aukščiau jau buvo nurodyta, kad nuo paties redukcijos koeficiento dydžio ir jo dinamikos priklauso, kuris variantas yra optimalus, t. y. optimali kaupimo norma. Pavyzdžiui, jeigu tarsime, kad redukcijos koeficientas didėja greičiau (geometrine progresija), tai gausime tokias maksimalias vartojimo fondo sumas:

akad. S. Strumilino I variantas — 2746,52 vieneto, II variantas — 2718,93 vieneto, III variantas — 2201,07 vieneto, III variantas — 2201,07 vieneto. Autoriaus apskaičiuotas variantas — 2835,23 vieneto.

Matome, kad, imant grynąsias kaupimo normos strategijas, optimalūs vienetai yra tokie: be redukcijos II (kaupimo norma nuo 9,7% pasiekia 27,0%), su aritmetiniu redukcijos koeficientu — II, su geometrinu redukcijos koeficientu — I (kaupimo norma nuo 4,8% pasiekia 8,5%). Imant kombinuotą kaupimo normos strategiją, šioje schemoje visais atvejais, atrodo, pranašesnis, optimalus yra autoriaus apskaičiuotas variantas.

Jei planuojamąjį laikotarpį sutrumpinsime iki 30 metų, kas geriau atitinka realias sistemos vystymosi sąlygas, tai optimalūs variantai, esant grynomis kaupimo normos strategijoms, būtų: be redukcijos — I variantas, su aritmetiniu redukcijos koeficientu — I variantas, su geometrinu redukcijos koeficientu — I variantas. Netgi imant kombinuotą kaupimo normos strategiją, mūsų apibrėžtą aukščiau, kaip rodo autoriaus atlikti apskaičiavimai, toks variantas tėra optimalus tik abstrahuojantis nuo vartojimo redukcijos.

Akad. Strumilino schemos analizė patvirtina teiginį, kad kuo planuojamasis laikotarpis yra trumpesnis, tuo yra žemesnė optimali kaupimo norma, užtikrinanti maksimalią vartojimo fondo sumą. Antra, kad nuo vartojimo redukcijos koeficiento labai priklauso, koks variantas duoda optimalią kaupimo normą, užtikrinančią maksimalią vartojimo fondo sumą. Ryškėja aiški priklausomybė: kuo aukštesnis redukcijos koeficientas, tuo naudingesnis variantas su žema optimalia kaupimo norma. Tuo tarpu žemas redukcijos koeficientas verčia „atidėti vartojimą“, t. y. dabartiniu metu laikytis aukštos kaupimo normos.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Ekonominės kibernetikos ir statistikos
katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1966 m. rugsėjo mėn.

К ВОПРОСУ ОБ ОПТИМИЗАЦИИ НОРМЫ НАКОПЛЕНИЯ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

А. ВЕНГРИС

Резюме

Проблема оптимизации нормы накопления является одной из сложнейших проблем расширенного социалистического воспроизводства, касающейся прежде всего оптимальной пропорции между накоплением и потреблением. В статье излагаются некоторые соображения о крите-

рии, периоде, сводимости будущего потребления к настоящему (редукции потребления относительно времени).

Автор считает, что критерием оптимизации нормы накопления должен быть максимум фонда потребления за планируемый период в оптимальной физической структуре, и подвергает критическому анализу критерии других авторов.

В статье критически рассматриваются периоды оптимизации, предложенные А. Ноткиным [24, 25], С. Струмилиным [29], Б. Минцем [9, 10], В. Бартлом, Х. Луцком [3, 4], и автор приходит к выводу, что более реальным периодом является 30-летний срок. Этот срок полнее соответствует как активному участию человека в производственном процессе, так и периоду от момента вложения до окончания службы вложенных средств.

В статье на основе схемы С. Струмилина [29] показывается, что комбинированная стратегия нормы накопления (эффект от капитальных вложений распределяется между потреблением и накоплением по изменяющейся пропорции) дает более удачный, чем у С. Струмилина, вариант.

В статье обосновывается необходимость коэффициентов редукции потребления относительно времени и указываются некоторые пути подхода к их реальному определению. В схемы С. Струмилина и в расчеты автора введены произвольно взятые коэффициенты редукции потребления относительно времени.

Анализ схем роста экономической системы по длительности периода оптимизации и величине коэффициента редукции потребления показывает, что если период оптимизации сокращается с 40 до 30 лет, то при неизменных коэффициентах редукции потребления оптимальная норма накоплений становится сравнительно низкой. И, наоборот, если период увеличивается, то оптимальная норма накоплений повышается. Такая же зависимость проявляется и при изменении величины коэффициента редукции потребления: чем выше коэффициент редукции, тем ниже оптимальная норма накопления.

L I T E R A T U R O S S A R A Š A S

1. K. Marksas. Kapitalas, t. I, V., 1959.
2. F. Engelsas. Anti-Diuringas, V., 1959.
3. W. Bartl, H. Luck. Optimale Beziehungen zwischen Nationaleinkommen, Akkumulation und Konsumtion. Wirtschaftswissenschaft, Nr. 2, 1962.
4. W. Bartl, H. Luck. Zu den Beziehungen zwischen der Investition und dem Wachstum des gesellschaftlichen Gesamtprodukts sowie des Nationaleinkommens. Wirtschaftswissenschaft, Nr. 10, 1961.
5. S. Chakravarty. Optimal Programme of Capital Accumulation in a multi-sector Economy. Econometrica. Voll 33, Nr. 3, 1965.
6. Z. Czerwinski. Stopa inwestycji a maksymalizacja spożycia, Ekonomista, Nr. 1, 1965.
7. H. Fiszal. Inwestycja a spożycia. Gospodarka planowa, Nr. 8—9, 1964.
8. M. Kalecki. Akumulacja a maksymalizacja spożycia. Ekonomista, Nr. 3, 1962.
9. B. Minc. Ekonomia polityczna socjalizmu, W., 1961.
10. B. Minc. Ogólnospołeczny cel produkcji socjalistycznej i cele przedsiębiorstw. Problemy, Nr. 8, 1965.
11. Rocznik statystyczny 1964, W., 1964.
12. J. Tinbergen. The Optimum Rate of Savings. The Economic Journal. Voll 66, 1956.
13. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, изд. 7, ч. 2, М., 1954.
14. В. А. Волконский. Об объективной математической характеристике народного потребления. В кн. Народнохозяйственные модели. Теоретические вопросы потребления, М., 1963.

15. В. Дадаян. Экономико-математическое моделирование социалистического производства, М., 1963.
 16. В. Кваша. Амортизация и сроки службы основных фондов, М., 1959.
 17. В. Кваша, В. Красовский. Капитальное строительство и накопление. Вопросы экономики № 7, 1965.
 18. А. Лурье. О математических методах решения задач на оптимум при планировании социалистического хозяйства, М., 1964.
 19. Р. Д. Льюс, Х. Райфа. Игры и решения, Москва, 1961.
 20. Б. Минц, В. Пшелясковский. Уравнения социалистического накопления (динамика накопления и максимизация потребления). В кн. Применение математики в экономических исследованиях. Т. 3, М., 1965.
 21. В. Немчинов. Потребительская стоимость и потребительские оценки. В кн. Народнохозяйственные модели. Теоретические вопросы потребления, М., 1963.
 22. А. Ноткин. К вопросу о народнохозяйственном оптимуме. В кн. Проблемы политической экономии социализма. М., 1963.
 23. А. Ноткин. Оптимальное сочетание накопления и потребления и норма накопления. В кн. Проблемы политической экономии социализма. М., 1960.
 24. А. Ноткин. Темпы и оптимум производственного накопления и потребления в странах социализма. Вопросы экономики. № 8, 1964.
 25. А. Ноткин. Темпы развития социалистического производства и подъем народного потребления. В кн. Производство, накопление, потребление. М., 1965.
 26. Народное хозяйство СССР в 1963 г. М., 1965.
 27. В. Пугачев. О критерии оптимальности экономики. В кн. Народнохозяйственные модели. Теоретические вопросы потребления, М., 1963.
 28. В. Сметхов. О критерии оптимальности народнохозяйственного плана. Вопросы экономики, № 1, 1965.
 29. С. Струмилин. К проблеме оптимальных пропорций. В кн. Планирование и экономико-математические методы, М., 1964.
 30. Я. Урицкий. Демографическое понятие поколения. В кн. Проблемы демографической статистики, М., 1959.
 31. Т. Хачатуров. Экономическая эффективность капитальных вложений, М., 1964.
-